

Fylogeneze a diverzita vyšších rostlin

Commelinidní linie jednoděložných

Petr Bureš

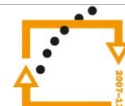
evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

5. řád *Arecales* palmy

čel. Arecaceae – palmy – atypicky tloustnoucí dřeviny. 187/2000,

©Kazuo Yamasaki

Vyskytují se zejména v tropech, popř. subtropech celého světa; s výraznou diferenciací také v rámci ostrovů Indického a Tichého oceánu.

Roystonea

Kmen zpravidla nevětvený
Listy velké (až 20 m
dlouhé!), v chocholu na
vrcholu kmene, řapíkaté,
s jazýčkem,

čepel zpeřeně nebo dlanitě členěná

Listy mívají mohutné pochvy objímající kmen

© K. R. Robertson
Illinois Natural
History Survey

Květy drobné, aktinomorfní, zpravidla jednopohlavné, často homochlamydní nebo achlamydní, v bohatých latovitých květenstvích

Areaceae
George K. Linney

1b

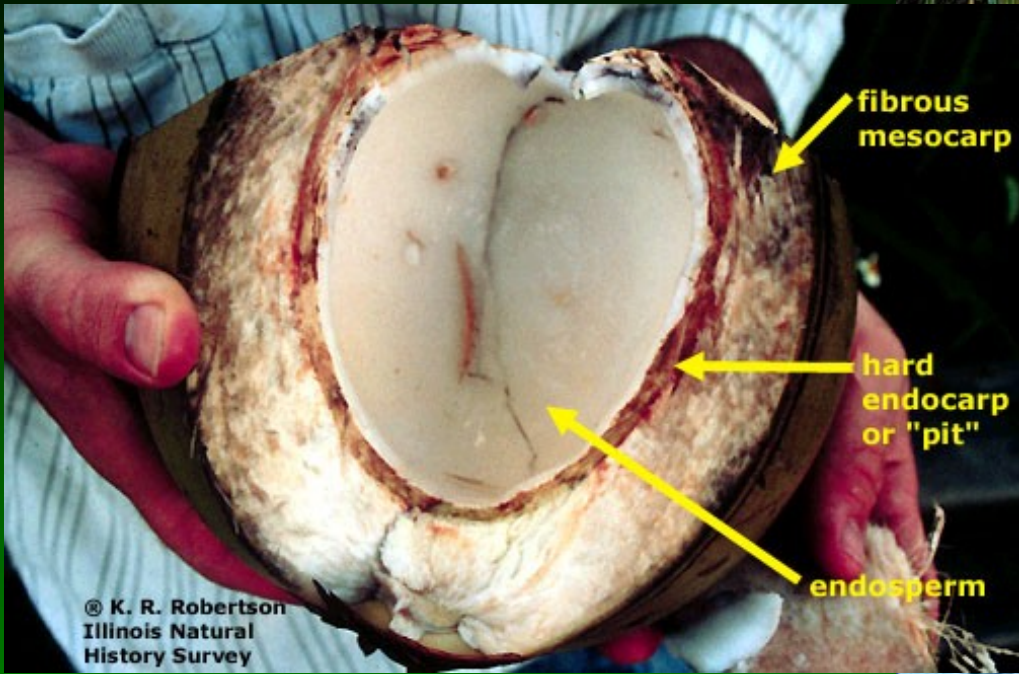
Okvětí zpravidla nenápadně
zbarvené 3+3
Tyčinky 3+3
Pestík často (3)
Semeník svrchní

5

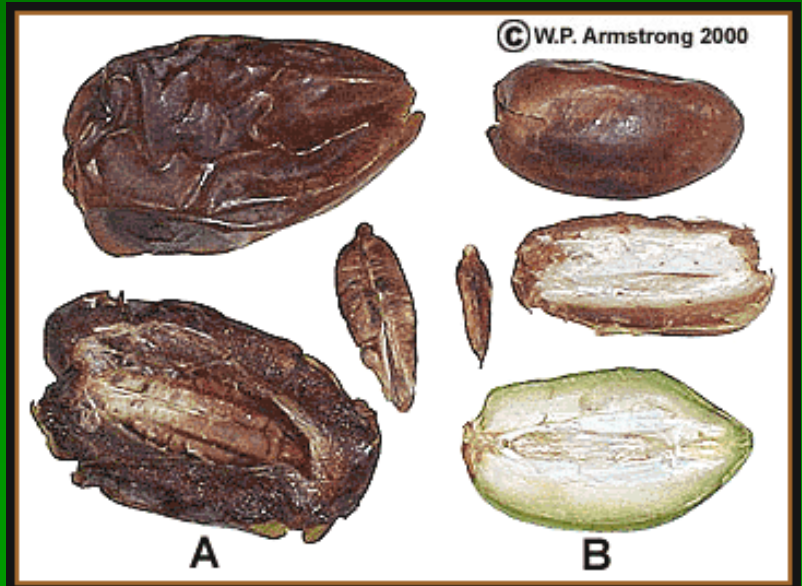
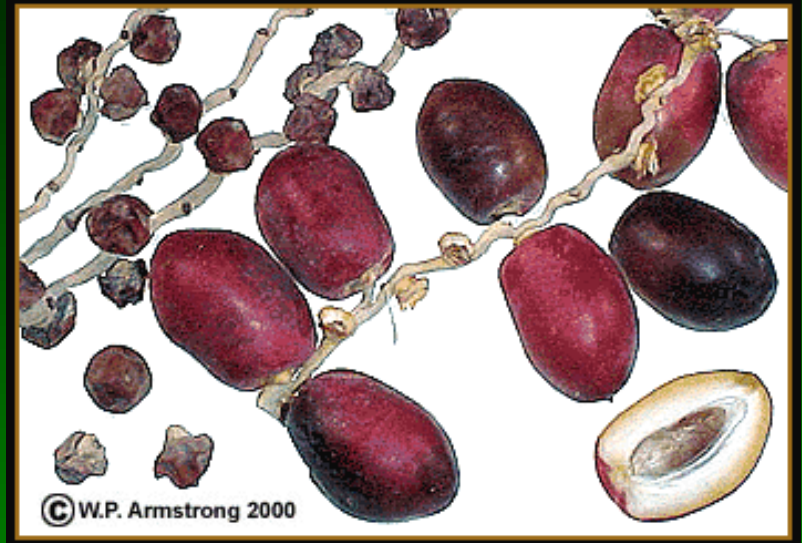

1a

Plod tobolka nebo peckovice.

Prastarou užitkovou palmou je palma datlová (*Phoenix dactylifera*), původem snad z jihu Přední Asie.

Jediným původním druhem Evropy je středomořská žumara nízká (*Chamaerops humilis*).

Chamaerops humilis L.

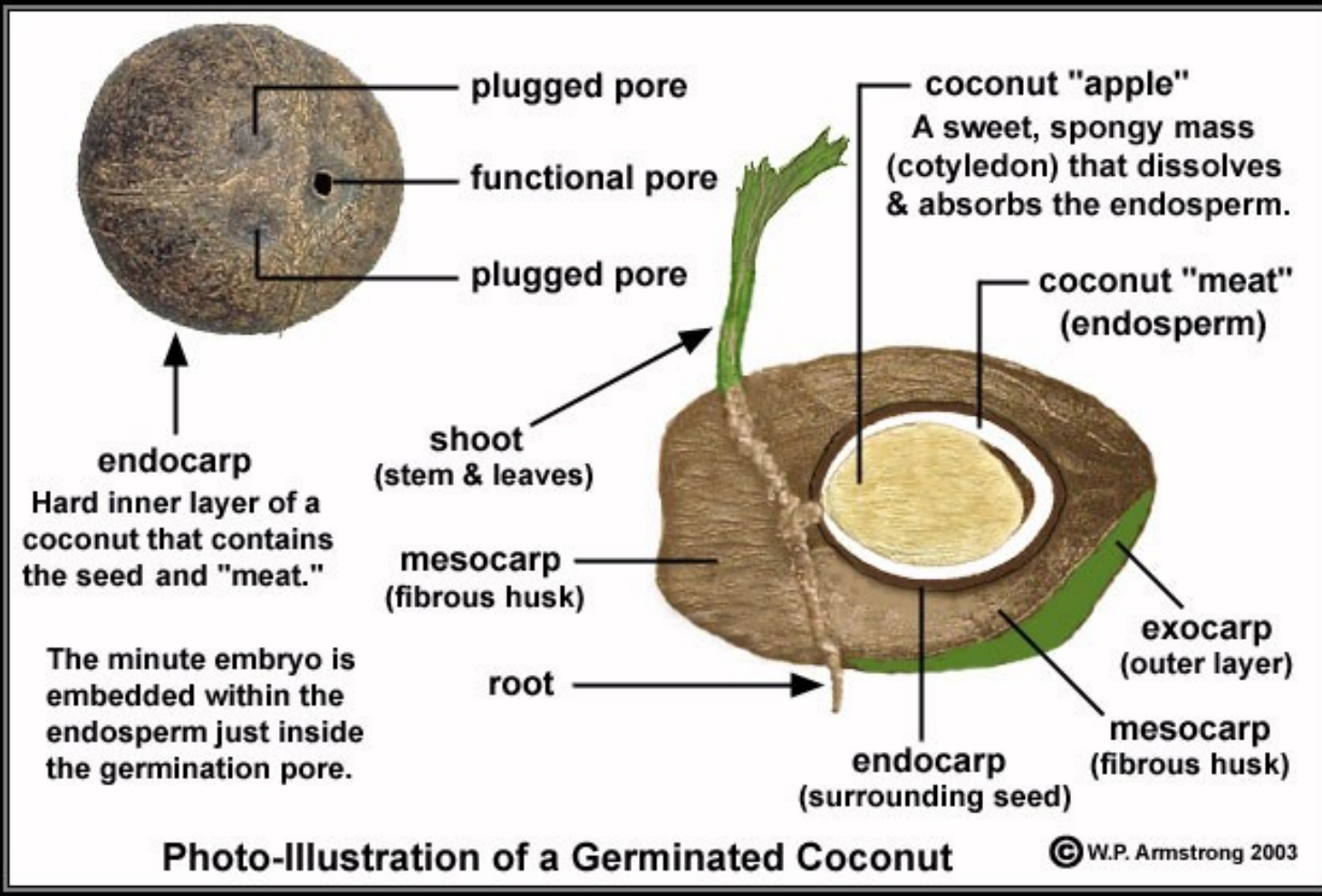

Největší semena (maledivské ořechy) až 40 cm dlouhé, až 18 kg těžké, vyvíjejí se až 7 let
seychellská palma (*Lodoicea seychellarum*)
jméno ořechů podle Maledivských ostrovů kam je ze Seychellských ostrovů odnášely mořské proudy

Kokosové ořechy rostou na palmě kokosové (*Cocos nucifera*) původem snad z Oceánie.

Embryo kokosu klíčí skrz otvor
v pecce

„Betelové oříšky“ rostou betelové palmě (*Areca catechu*)
v indomalajské oblasti.

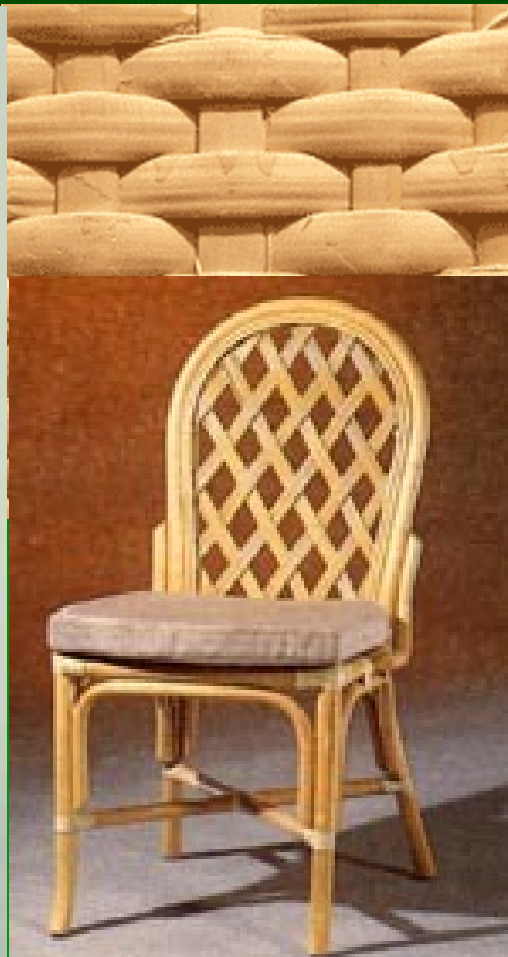
Škrobnatou kmenovou dřev zvanou ságo poskytuje druh *Metroxylon rumphii*, rovněž z indomalajské oblasti.

Photo: Rik SCHULING 1989

Liánovitá palma s až 180 m dlouhým stonkem (nejdelší stonek rostlin), významnou pro nábytkářství, je *Calamus rotang* z Cejlonu a Indie, z něhož se vyrábí ratanový (= rotanový) pletený nábytek, rákosky nebo klepadla na koberce.

Dalším rekordmanem mezi rostlinami, tentokrát v délce květenství je *Corypha umbraculifera* z indomalajské oblasti jejíž lata je až 14 m dlouhá a až 12 m široká.

6. řád *Poales* – lipnicotvaré

Byliny trávovitého,
graminoidního, vzhledu.

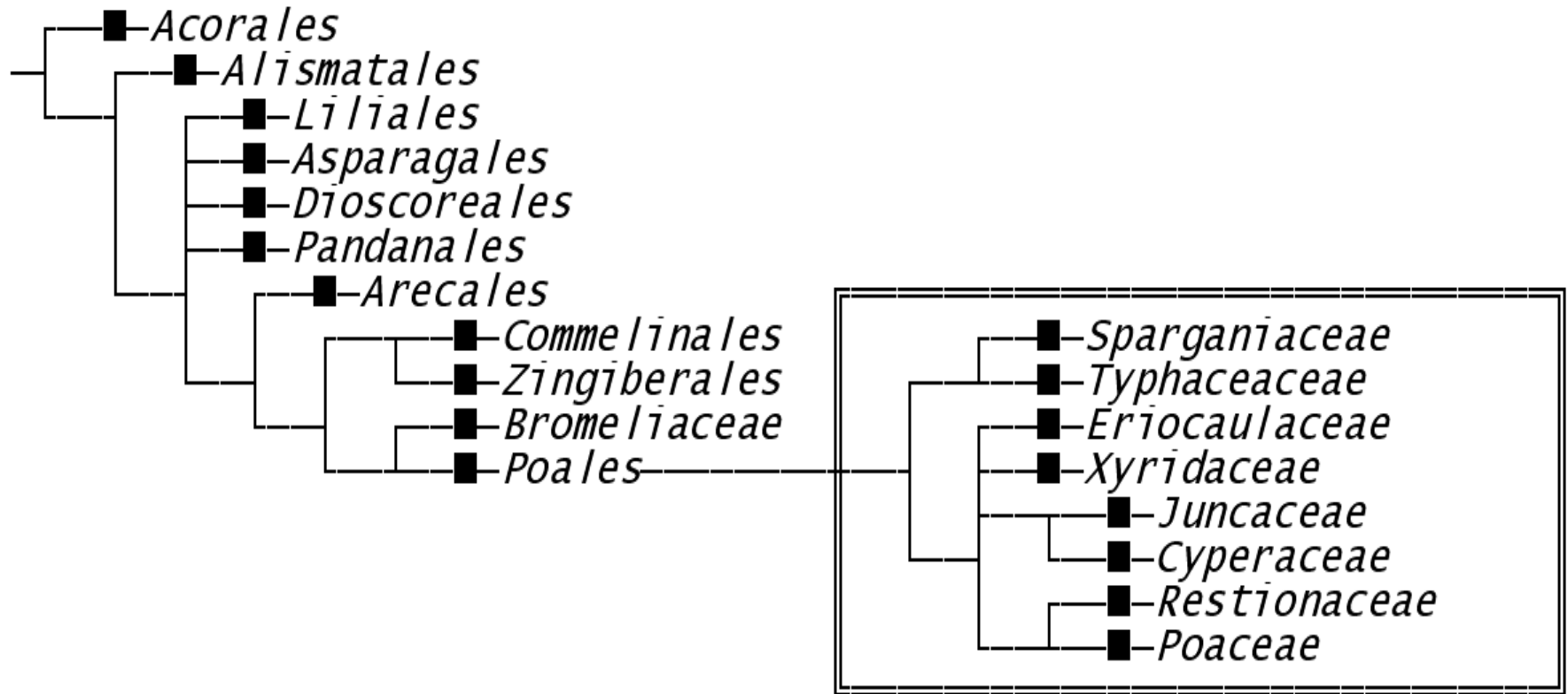
Listy čárkovité, bez řapíku,
rozčleněné v pochvu a čepel,
často s jazýčkem.

Květy drobné, často
redukované v bohatých
květenstvích (anemogamie).

Gyneceum cénokarpní, u
odvozenějších typů až
pseudomonomerní.

celkem ca 16 čeledí, některých druhově velmi rozsáhlých (*Poaceae*, *Cyperaceae*), ale také velmi drobných. Příbuzenské vztahy a návaznost naznačuje následující schéma:

Juncaceae sítinovitě

Juncaceae – sítinovitě

Trávovité byliny. 7/430 s
těžištěm v mírných a
studených pásmech
severní polokoule, na jižní
polokouli zejména v
Austrálii

Stonek zpravidla oblý

Listy trojřadě uspořádané, čárkovité, ploché, nebo trubkovité

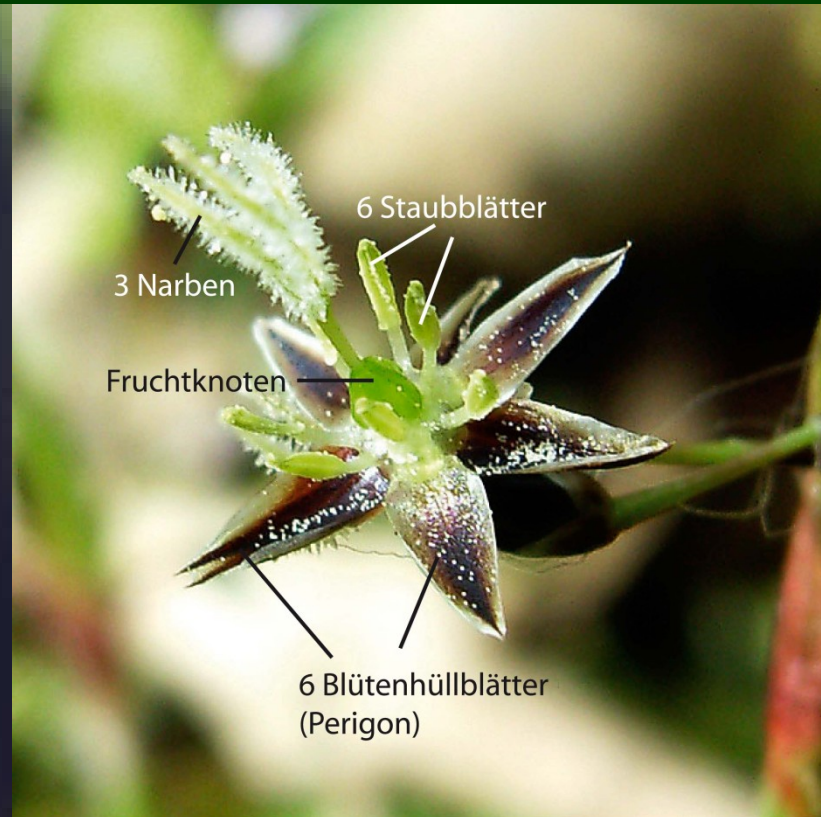

Luzula variegata

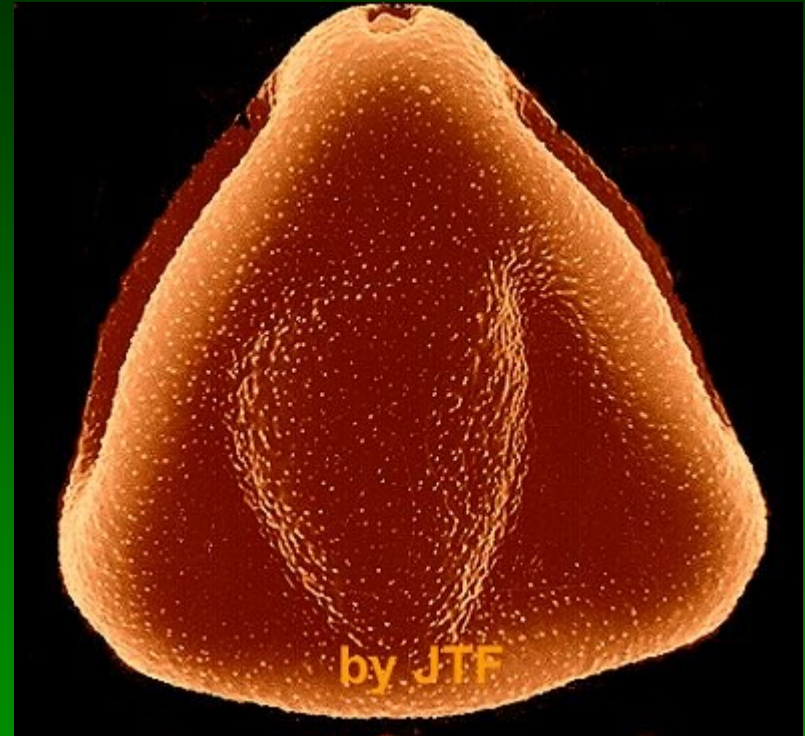
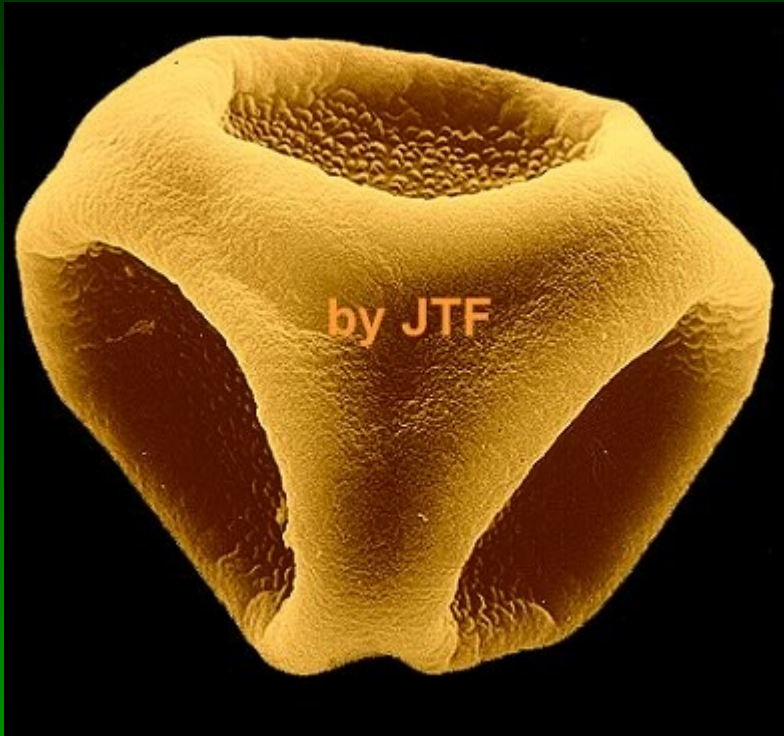
Květy drobné, v kruželových květenstvích, často stažených, podepřených listeny

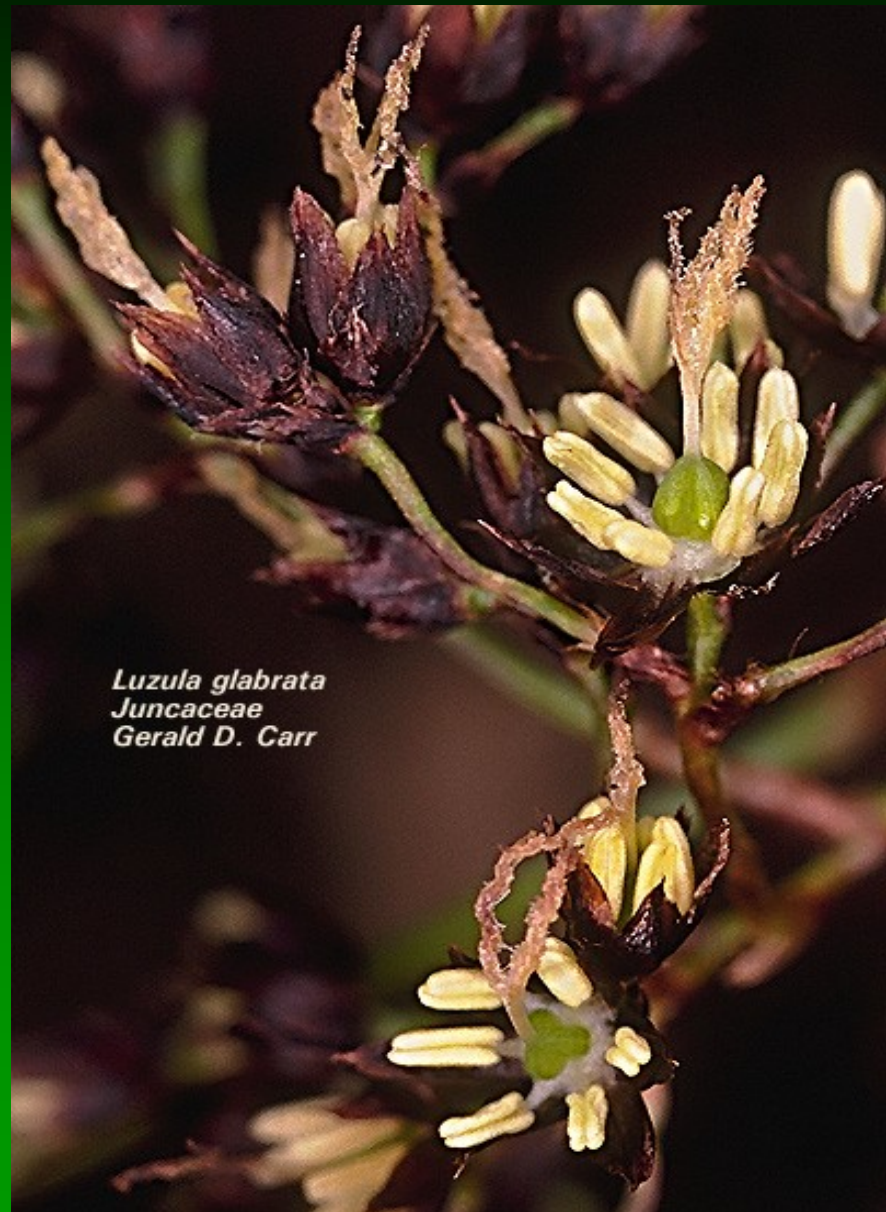
Květy oboupohlavné, aktinomorfni. Okvětí **3+3** volné, drobné, nenápadných barev – hnědé až černavé, bělavé, zelenavé. Tyčinky 3+3 nebo 3;

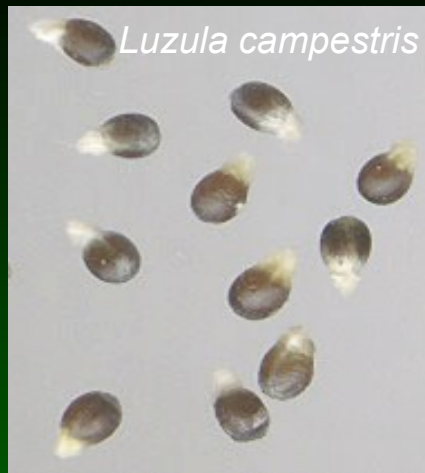
Pyl se vyvíjí v tetrádách – má proto tvar čtyřstěnu

Pestík (3) s mnoha vajíčky; Semeník svrchní

Plod
tobolka.
Semena
mívají
masíčko.

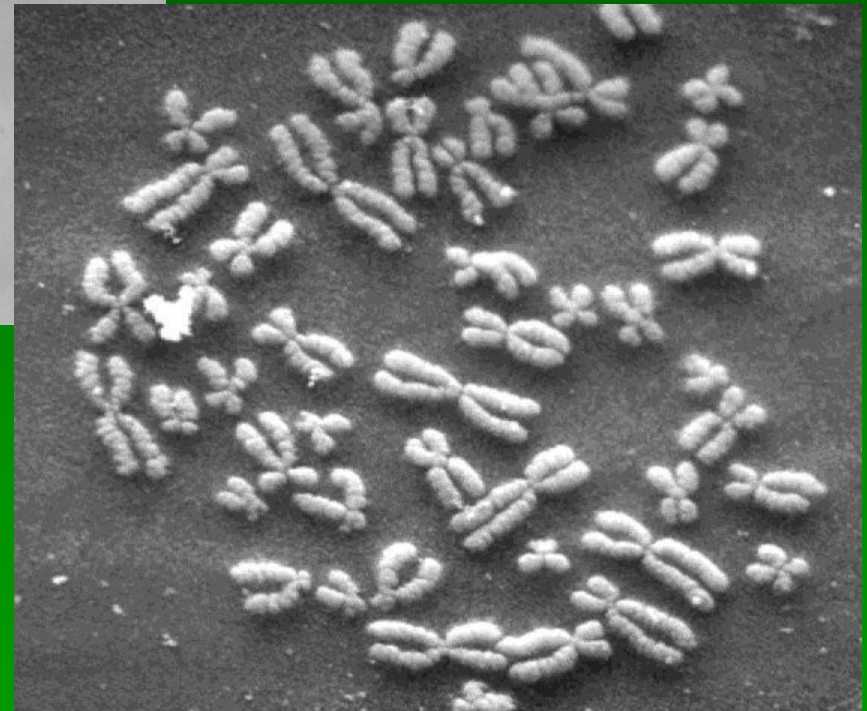

Chromozómy bez vyznačené centromery (holocentrické)

holocentrické
chromosomy

(*Eleocharis*,
Cyperaceae)

monocentrické
chromosomy

u nás 2/30 – rody sítina (*Juncus*) s pochvami nesrostlými, mnohosemennými tobolkami a bika (*Luzula*) s pochvami srostlými a tobolkami trojsemennými.

K hojnějším patří na vlhkých místech zejména sítina rozkladitá (*Juncus effusus*)

Na podobných místech ale méně často roste podobná sítina klubkatá (*Juncus conglomeratus*) - liší se jemně rýhovanou lodyhou

a síťina článkovaná (*Juncus articulatus*)

bika mnohokvětá (*Luzula multiflora*),

Foto: Arne Anderberg

Foto: NRM

na sušších stráních je častá bika ladní (*Luzula campestris*),

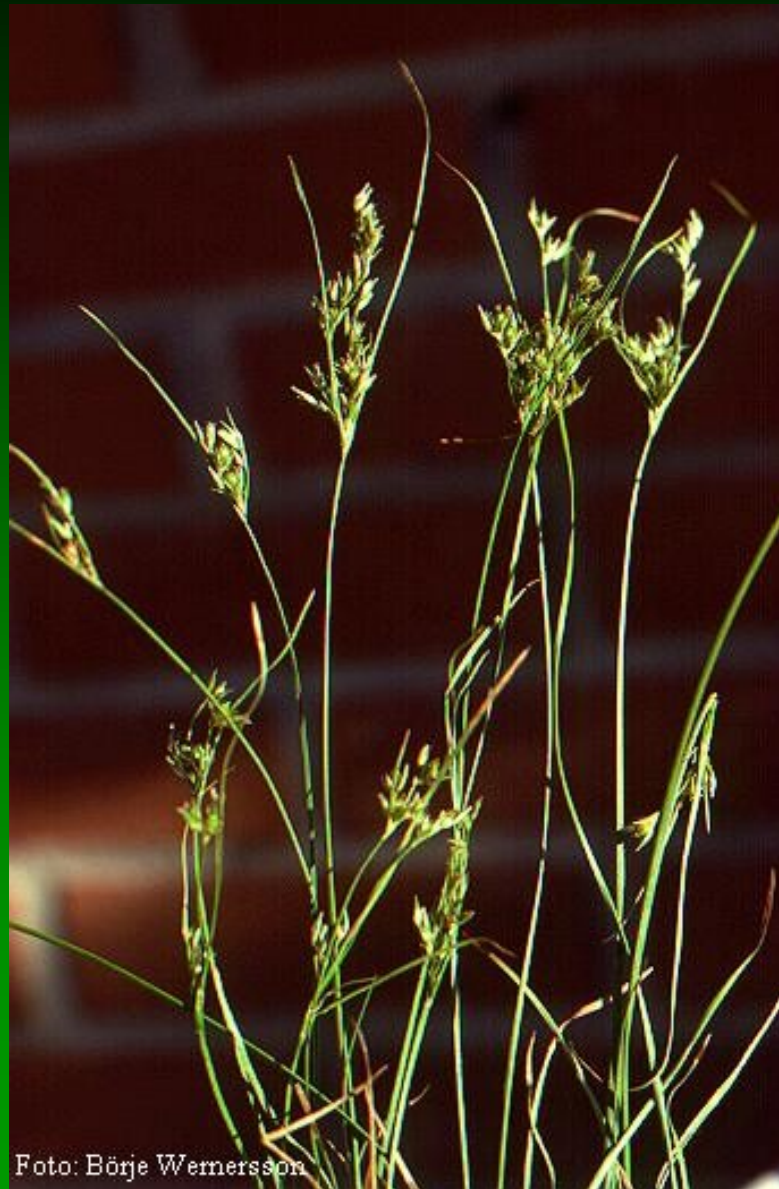
v lesích pak bika hajní
(*Luzula nemorosa*)

nebo bika chlupatá (*Luzula pilosa*),

na lesních
cestách u nás
zdomácněla
severoamerická
sítina tenká
(*Juncus tenuis*).

Cyperaceae šáchorovité

Cyperaceae – šáchorovité
Trávovité byliny. 98/4350
převážně v mírných a
studených pásmech, hlavně
na severní polokouli; u nás
domácích 20/130. Preferují
vlhčí stanoviště, často na
březích vod.

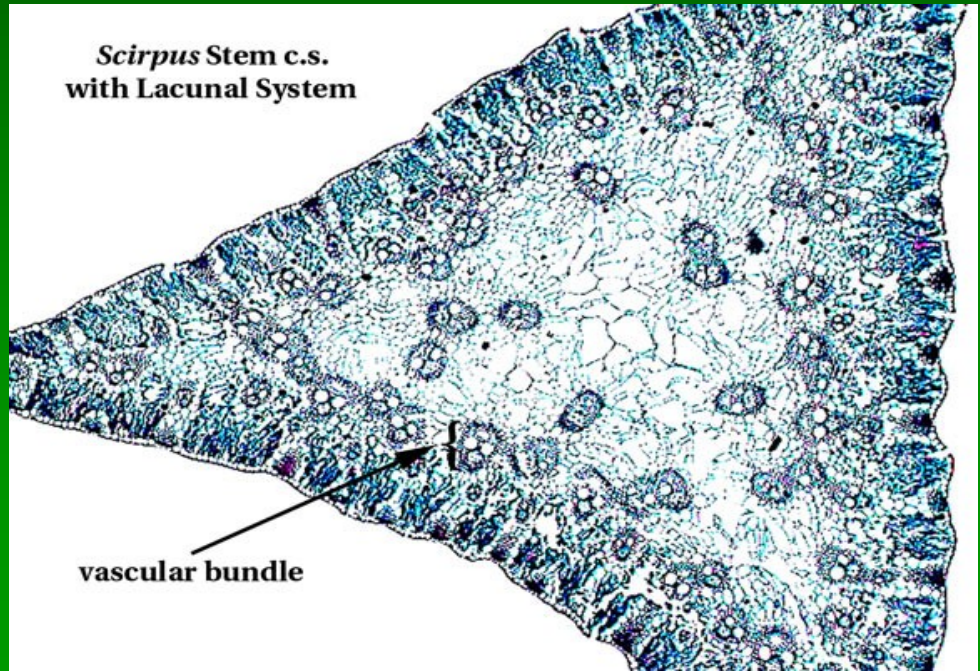
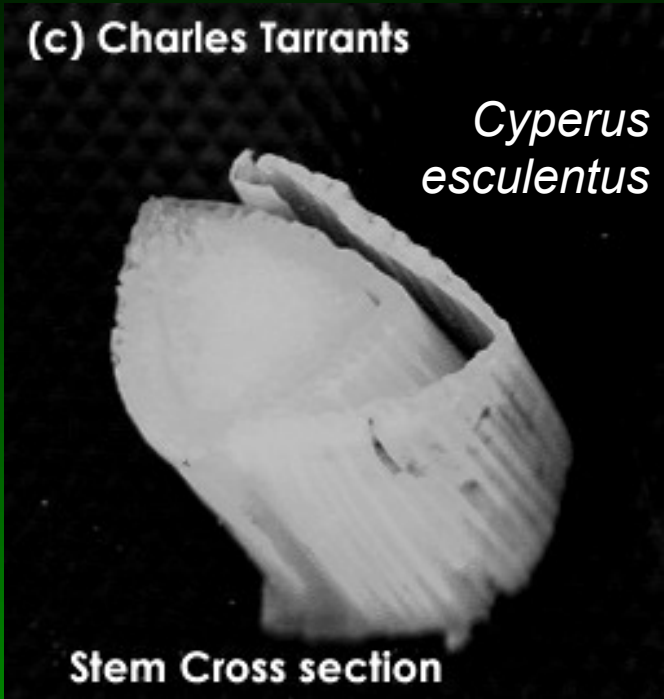

A. KNAGGLESTARR, CAREX FLAVA L.
B. BLEKSTARR, CAREX PALLESCENS L.

Stonek zpravidla trojhranný.

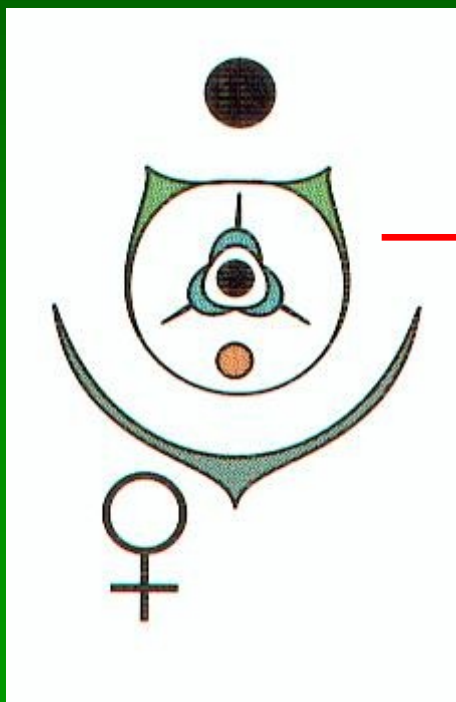
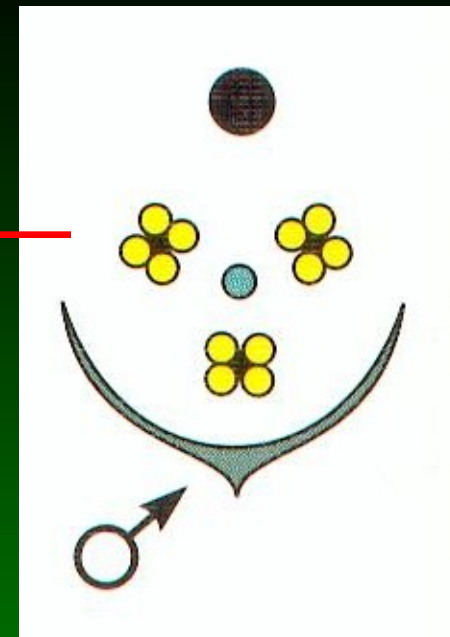
Cyperus esculentus

Listy čárkovité, ploché, střídavé,
často trojradě uspořádané,
zpravidla se srostlou pochvou

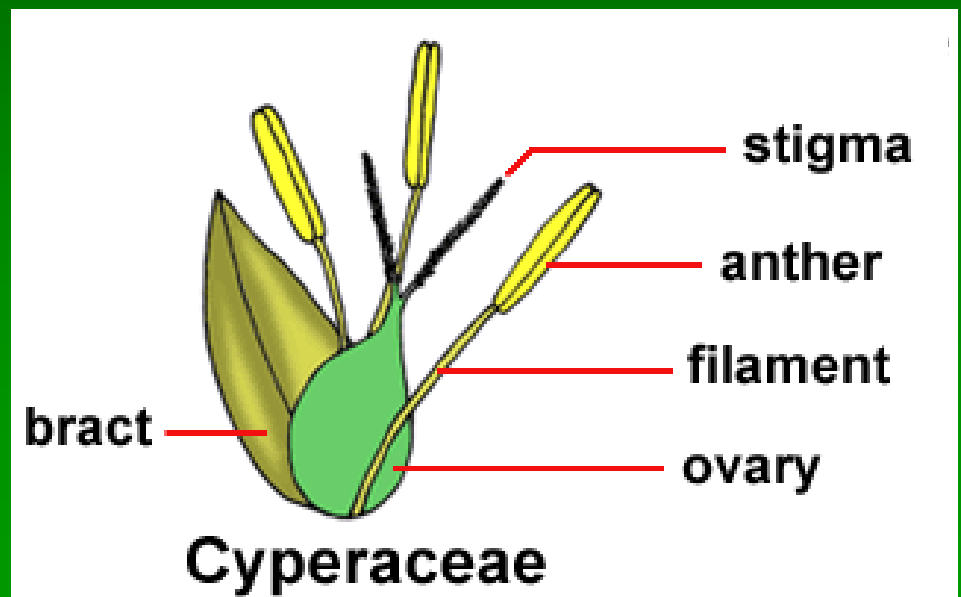
Květy
drobné v
klasovitých
květenstvích
jedno-
pohlavné,

Eleocharis

www.ulsamer.at

nebo oboupohlavné,

Klásky mohou
být uspořádané
do kruželů

každý květ podepřen
jednotlivým listenem

Eriophorum angustifolium HONCK.

©Thomas Schoepke

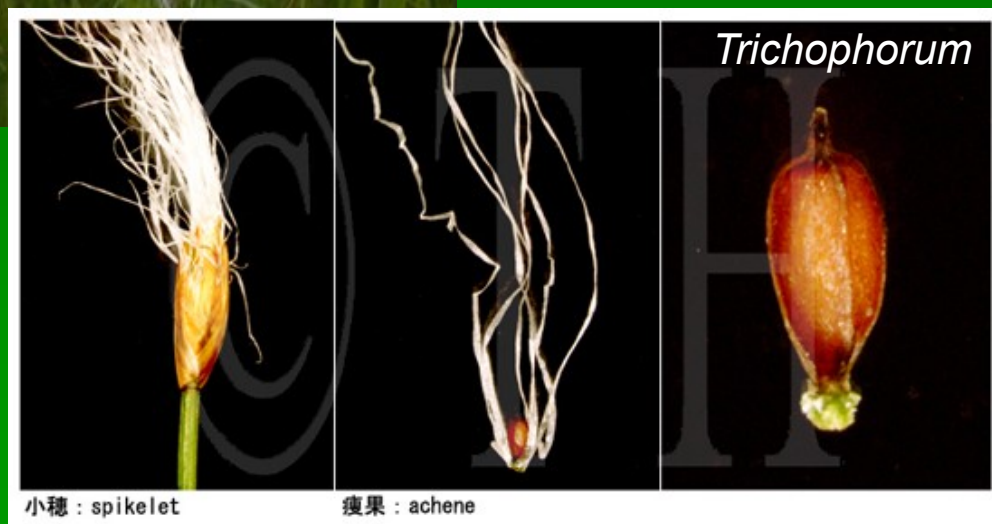

Eleocharis mamillata

M20 .

Okvětí redukované na štětinky nebo zcela chybějící

小穗 : spikelet

瘦果 : achene

Trichophorum

Tyčinky většinou 3, pylová zrna v tetrádách, které obsahují pouze jediné fertlní pylové zrno

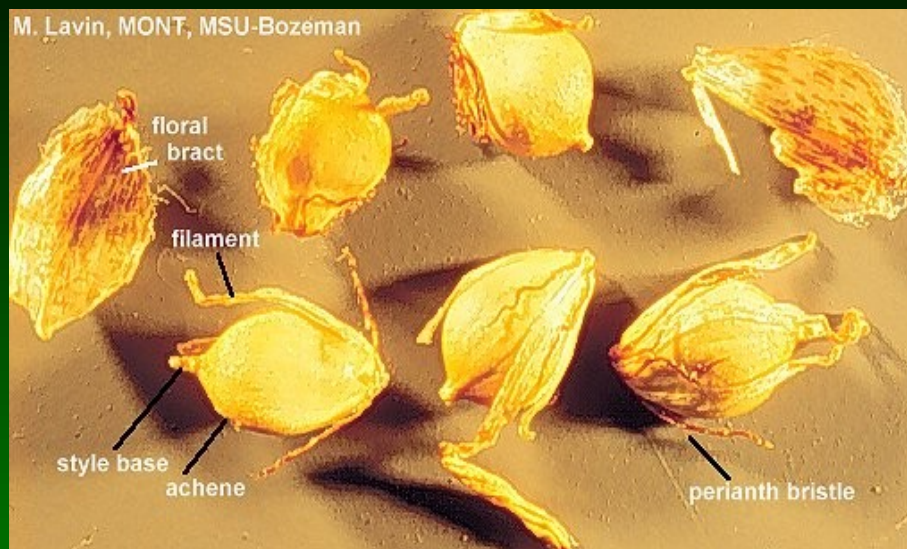

Machaerina angustifolia
Cyperaceae
G. K. Linney

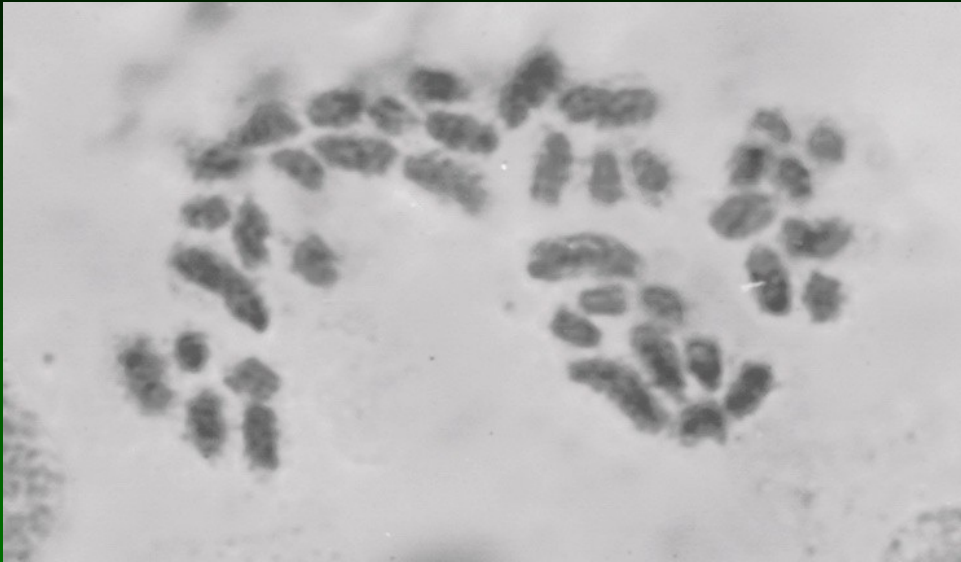
Pestík (2-3), lyzikarpní, s jediným vajíčkem
Semeník svrchní

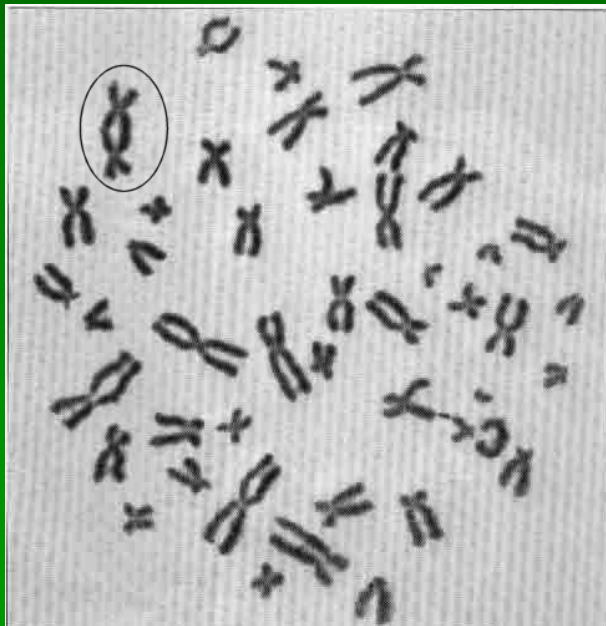
Plod nažka

Chromozómy bez vyznačené centromery (holocentrické)

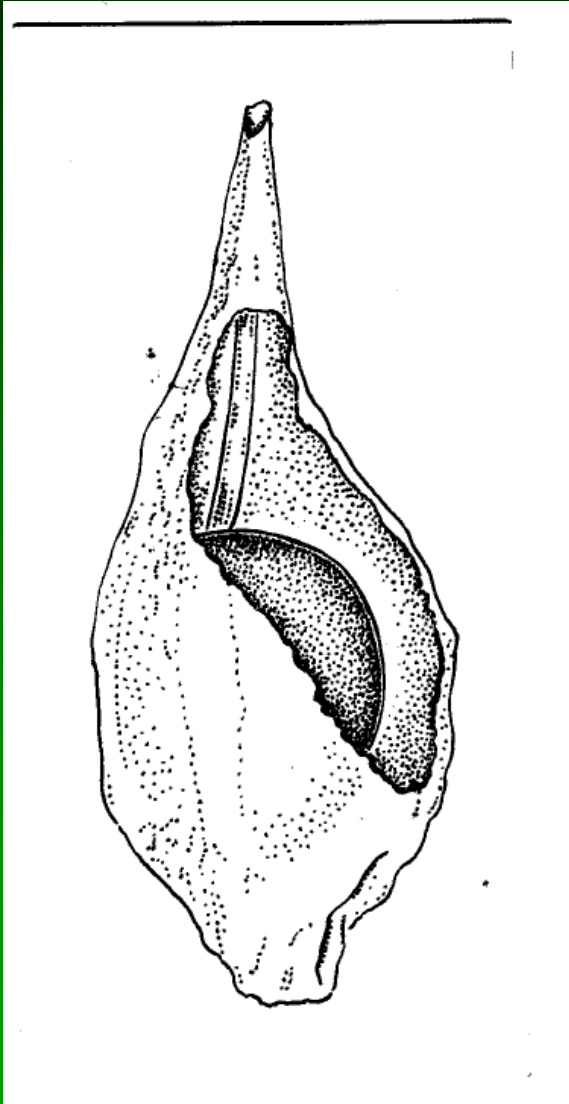

Eleocharis –
holocentrické
chromosomy

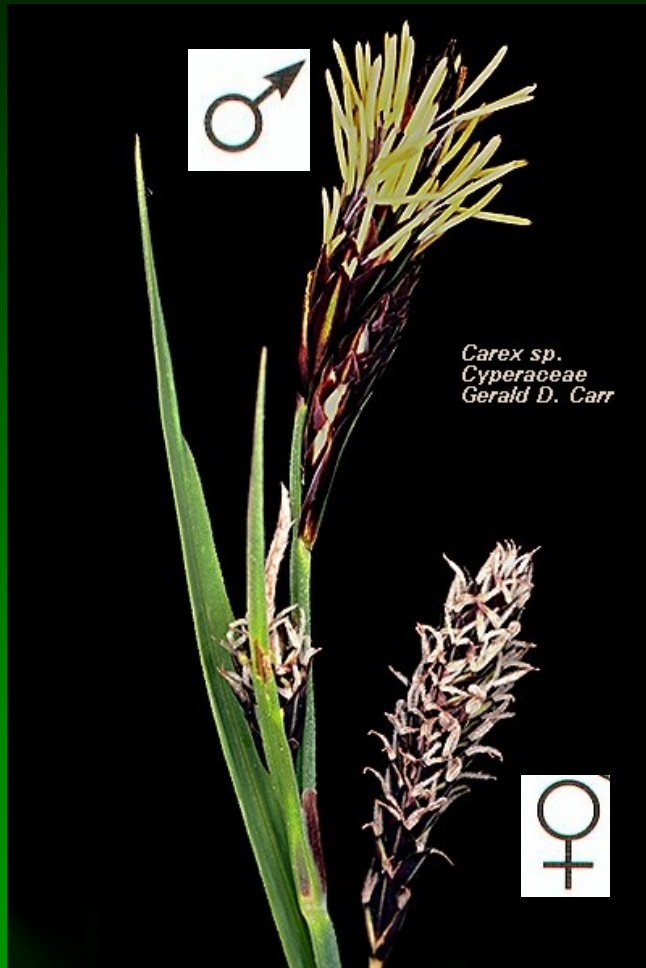

chromosomy s vyznačenou
centromerou - monocentrické

Jednopohlavnými květy se vyznačuje zejména rozsáhlý rod ostřice (*Carex*), která má celosvětově rozšířených téměř 3000 druhů; její nažky jsou zcela obalené a chráněné mošničkou listenového původu.

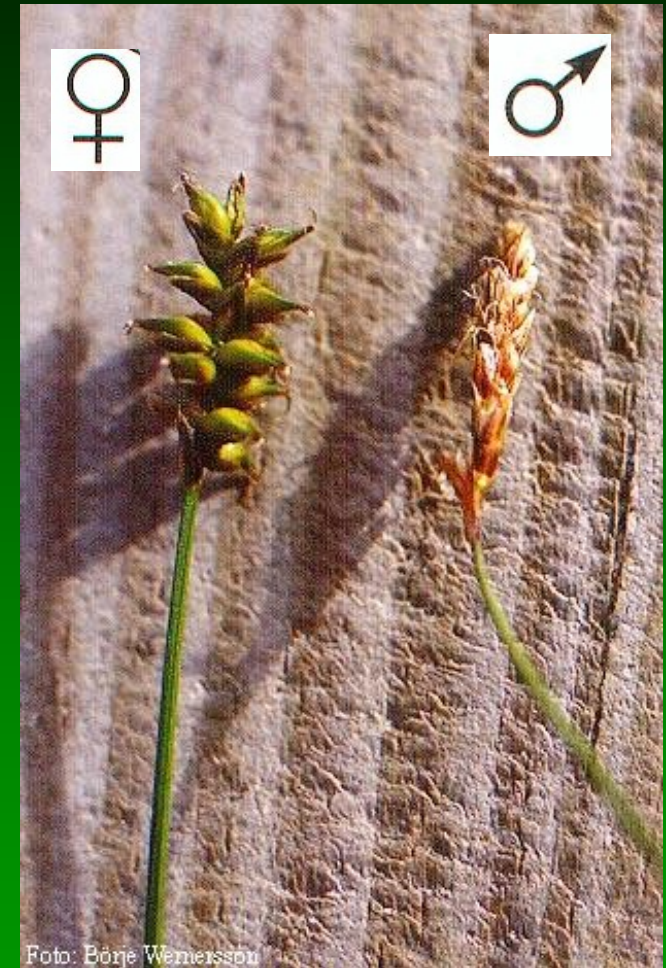
Také klásky ostřic mohou být pohlavně diferencované

Carex acutiformis

Carex pulicaris

Carex dioica

Na vlhkých loukách je častá skřípina lesní (*Scirpus sylvaticus*);

v listnatých lesích pak roste ostřice prstnatá (*Carex digitata*),

Foto: Anna-Lena Anderberg

ostřice lesní (*Carex sylvatica*);

Foto: Anna-Lena Anderberg

Foto: Arne Anderberg

na březích vod se vytvářejí souvislé porosty: mohutný skřípínek jezerní (*Schoenoplectus lacustris*),

Foto: Jan Thomas Johansson

SĀV, SCIRPUS LACUSTRIS L.

bahnička bahenní (*Eleocharis palustris*)

www.ulsamer.at

a ostřice měchýřkatá (*Carex vesicaria*)

Foto: Jan Thomas Johansson

ostřice štíhlá (*Carex gracilis*),

SKARPSTARR, CAREX GRACILIS CURT.

na rašelinných loukách jsou časté: ostřice černá (*Carex nigra*)

a suchopýr úzkoliský (*Eriophorum angustifolium*), jehož okvětí se přeměňuje v dlouhý bílý chmýr.

Foto: Anna-Lena Anderberg

Foto: Arne Anderberg

Na vrchovištích najdeme často suchopýr pochvatý (*Eriophorum vaginatum*)

Ve starověkém Egyptě bylo dřevné aerenchymatické pletivo stonků šáchoru papírodárného (*Cyperus papyrus*) základní surovinou pro výrobu papýru.

K oblíbeným druhům pěstovaným v květináčích patří zejména šáchor střídavolistý (*Cyperus alternifolius*), původem z Austrálie.

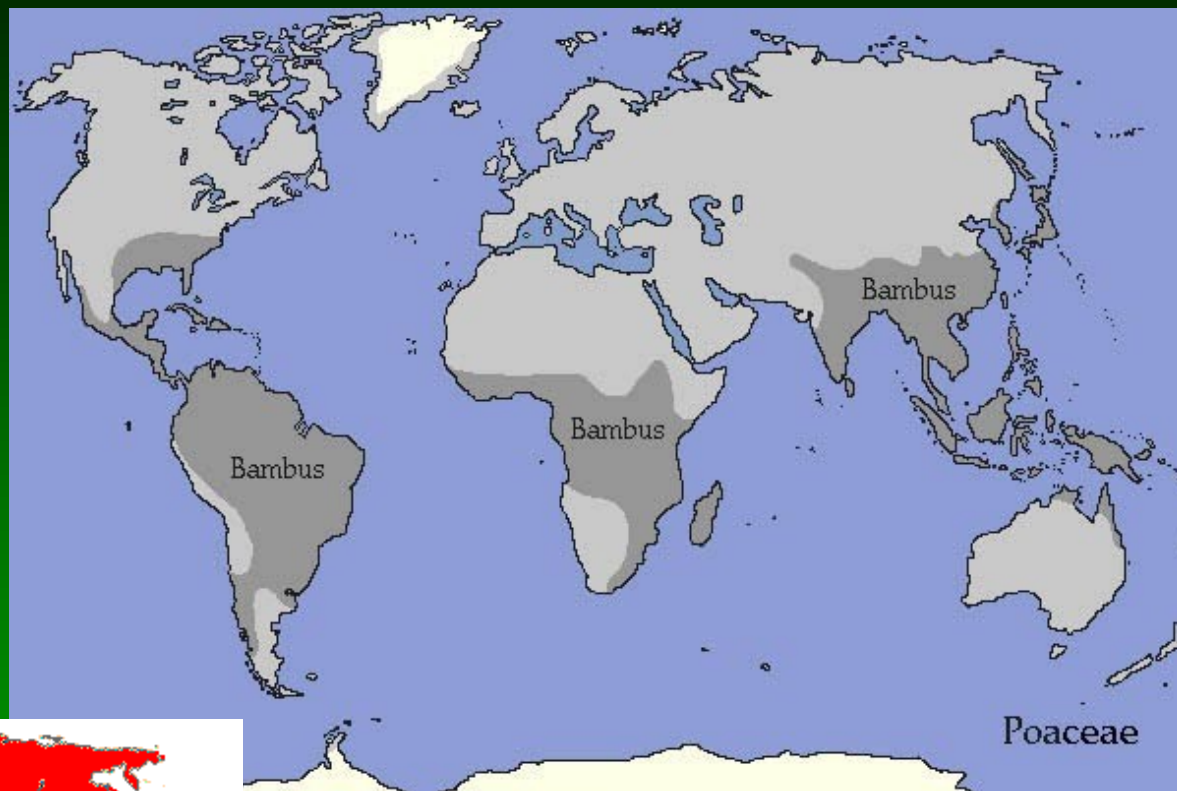

Poaceae lipnicovité

Poaceae – lipnicovité

Trávovité byliny. 668/10035 kosmopolitně; u nás původních 80/200.

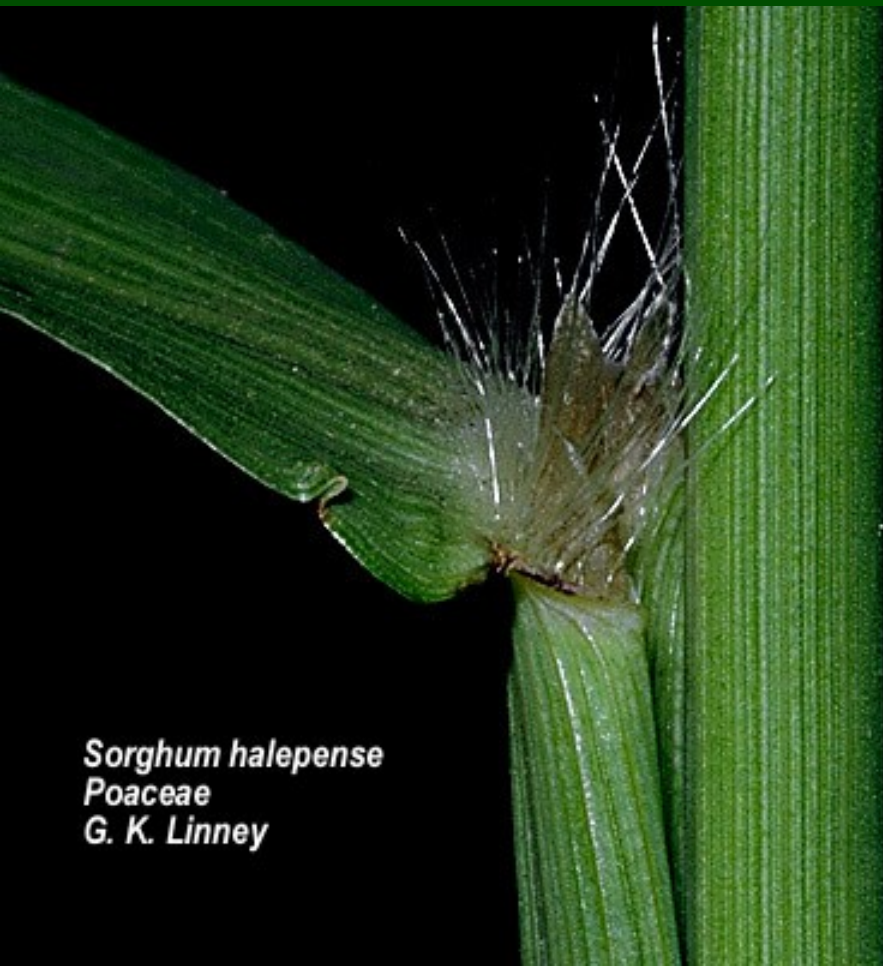
Tvoří časté dominanty v savanách, pampách, prériích stepích, v tundře, v subalpínském stupni pohoří na loukách i pobřežích vod

Stonek zpravidla duté, oblé stéblo
s kolénky (interkalární meristémy)

Listy čárkové, dvouřadě
uspořádané

Poaceae

Sorghum halepense
Poaceae
G. K. Linney

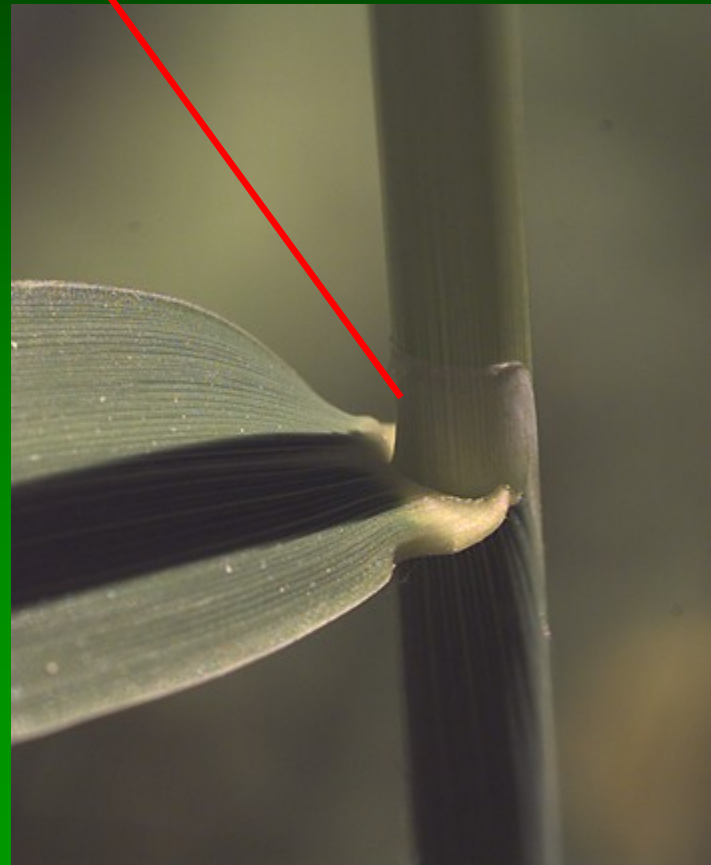
listy s
výraznou,
zpravidla
nesrostlou,
pochvou a
často také s
jazýčkem

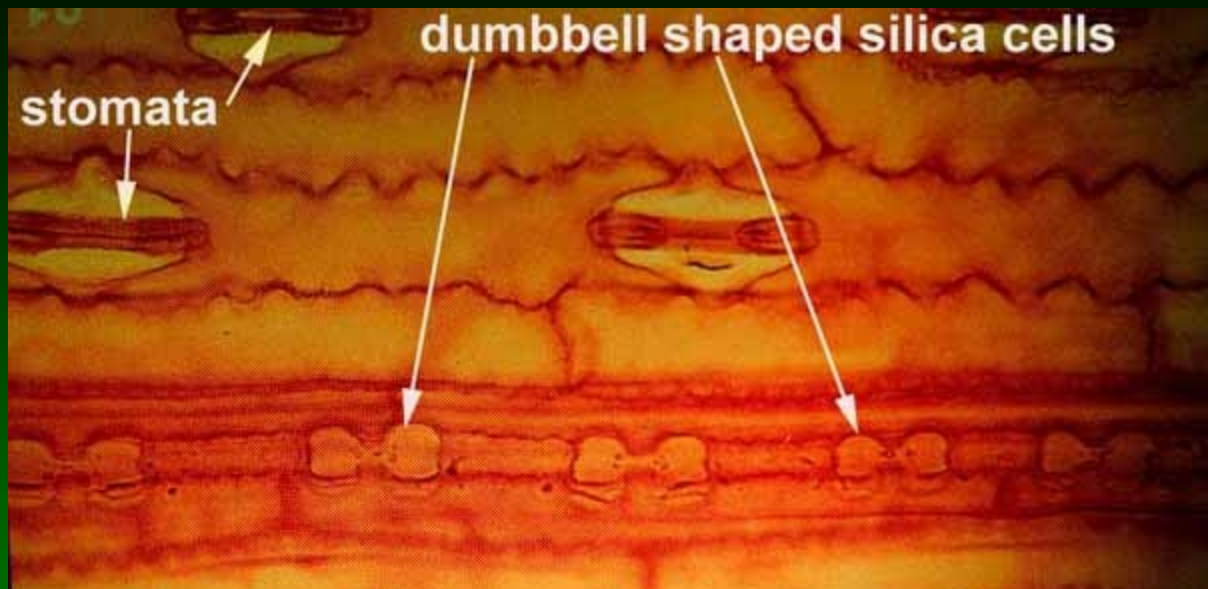

někdy také s oušky
(auriculae)

jazyček v ústí
pochvy

ouška

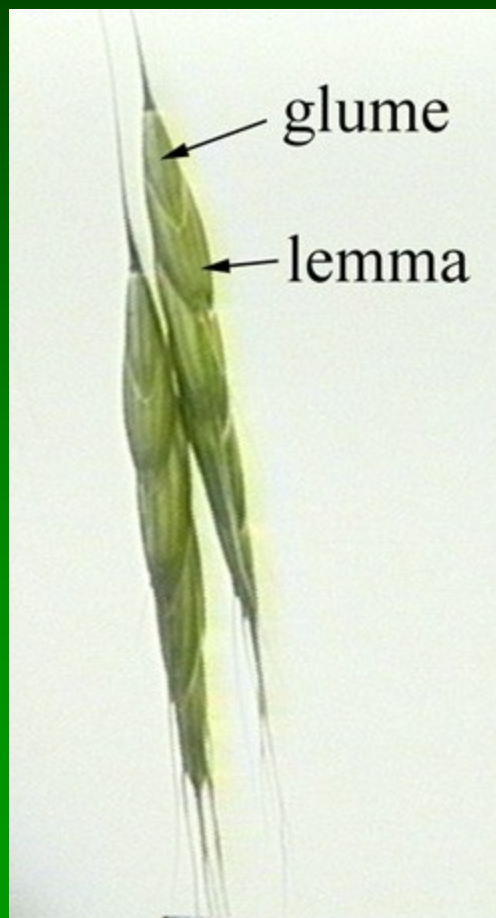
Listy často drsné díky inkrustaci křemičitými tělísky, které při neopatrné manipulaci mohou pořezat prsty

Klásky jedno- až vícekvěté, podepřené obvykle 2 listeny = plevami;

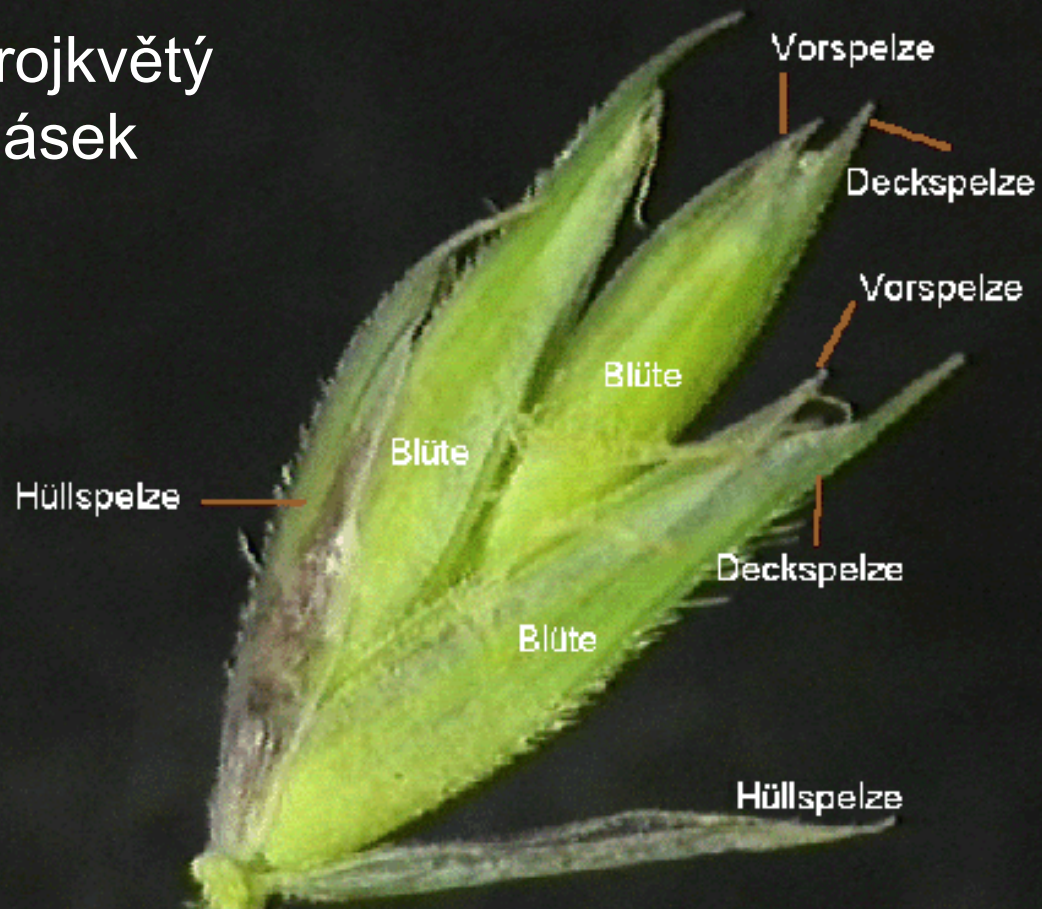
Květ chráněn dvěma šupinovitými útvary

1. vnější osinatý = plucha = listen;

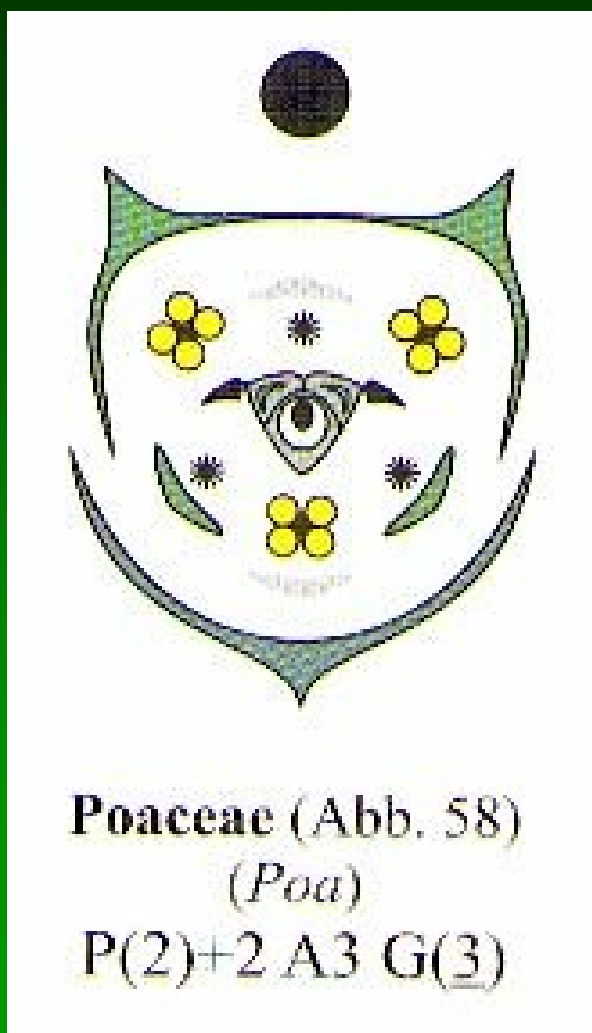
2. vnitřní se zoubky = pluška = vznikla srůstem 2 lístků vnějšího kruhu okvětí, třetí lístek vnějšího okvětního kruhu zanikl)

Trojkvvěť klásek

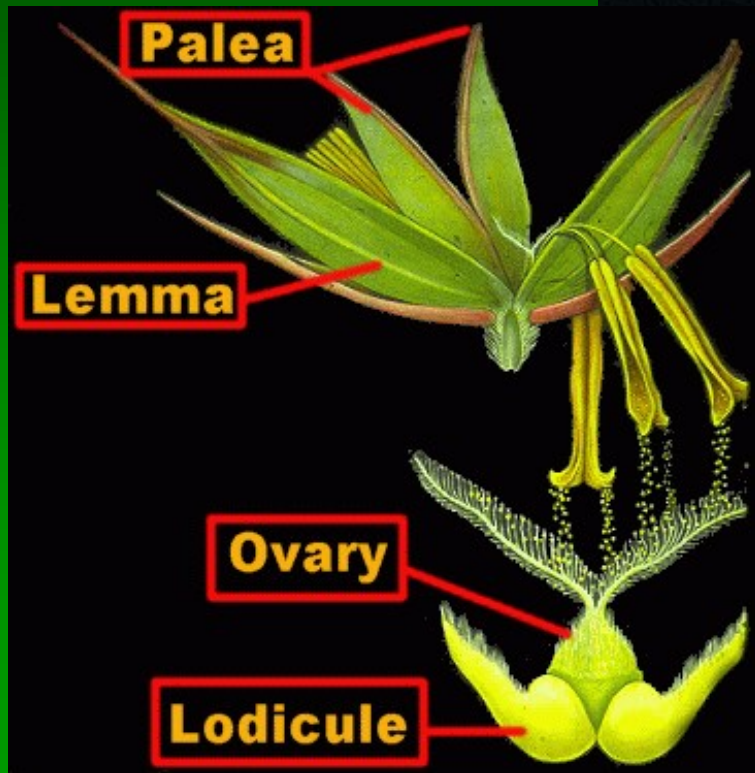

Květy drobné, obvykle oboupohlavné, v kláscích, skládajících složitá lichoklasovitá nebo latnatá květenství.

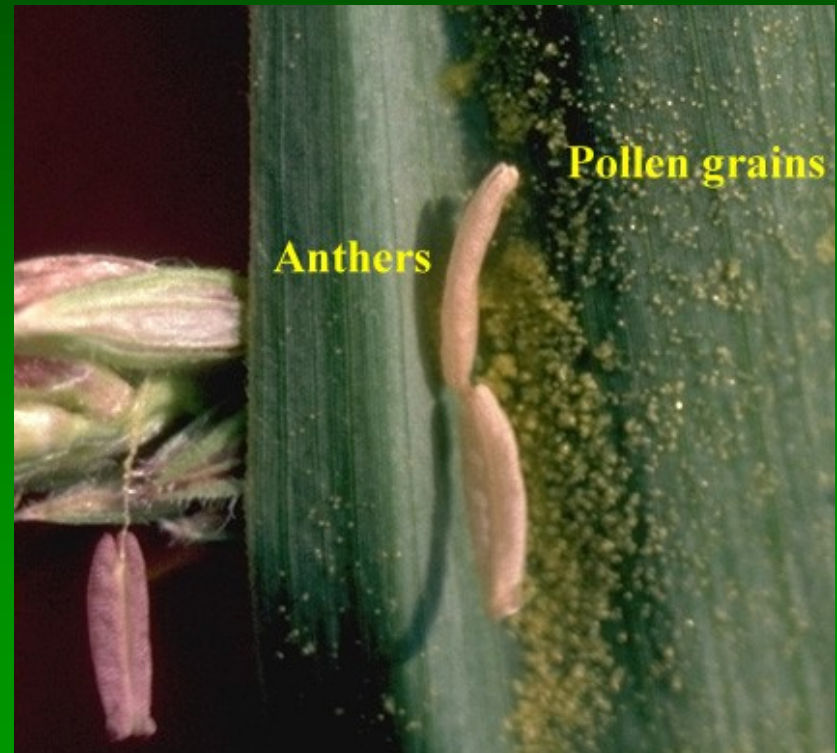

z květu se plucha a pluška oddálí (květ se otevře)
je to způsobeno zduřením 2 plenek = přeměněné 2 lístků vnitřního kruhu
okvětí, třetí lístek vnitřního okvětního kruhu abortoval.

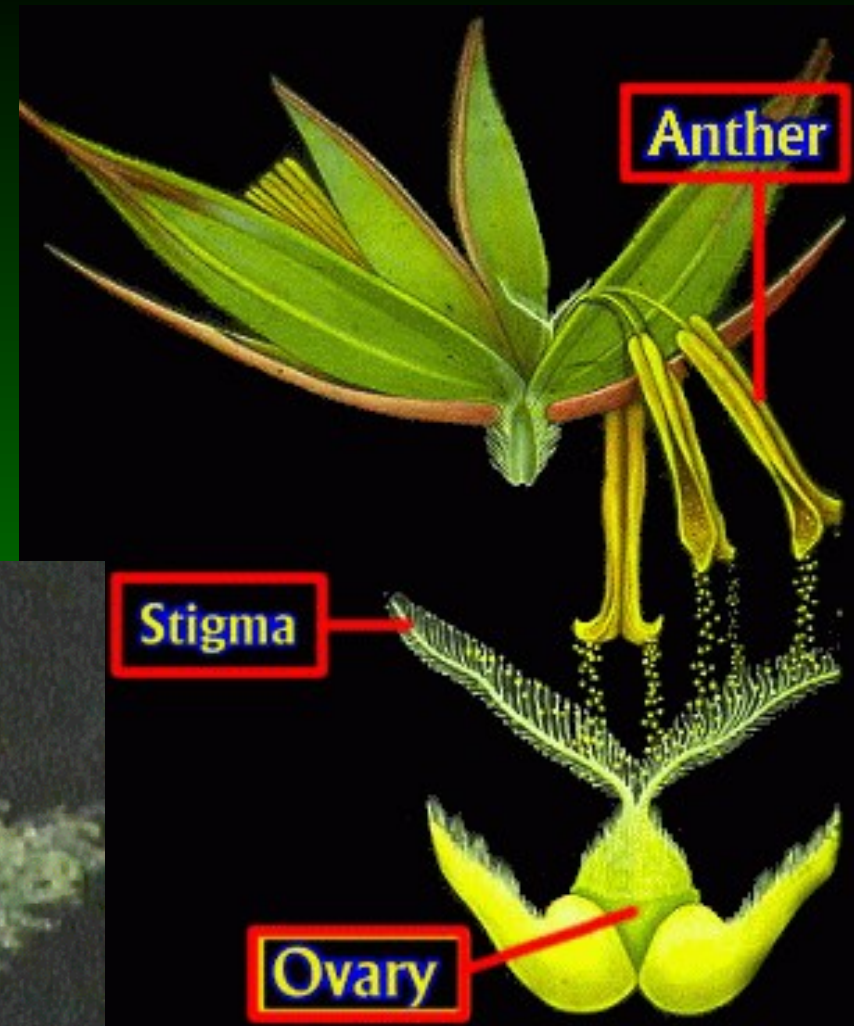

Tyčinky 3, s dlouhými nitkami a vrtivými prašníky; nitka je vetknuta uprostřed, nikoli jako obvykle na konci konektivu a je navíc připojena kloubovým mechanismem umožňujícím pohyb – vrtění – prašníku.

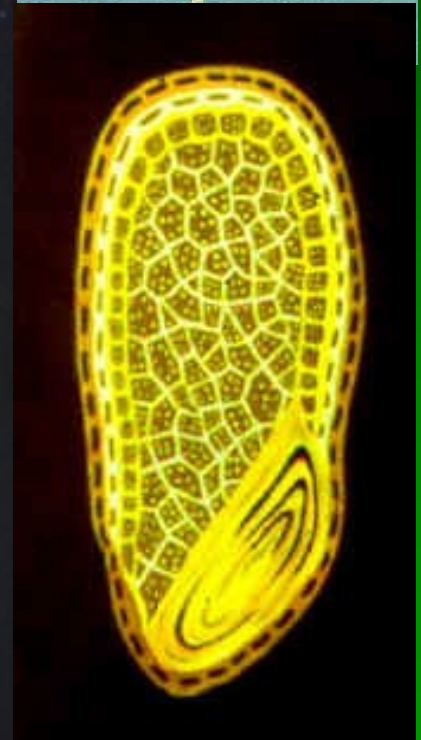
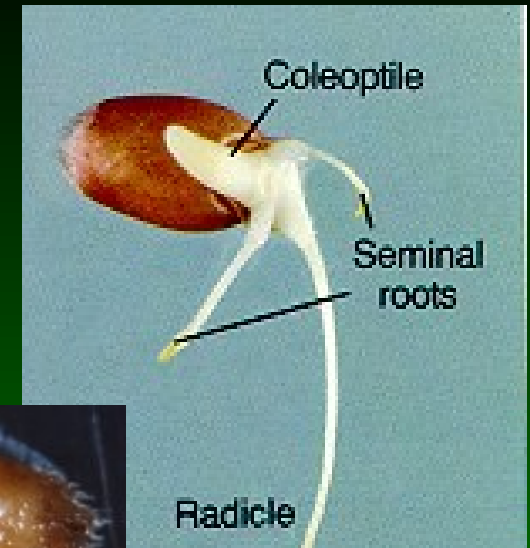

Pestík (3-2),
pseudomonomerní
s jediným vajíčkem, s 3-2
styloidi a pérovitě
větvenými bliznami;
Semeník svrchní

Plod zpravidla obilka (caryopsis)

Chromozómy s **vyznačenou centromerou** (monocentrické)
Čeď zahrnuje nejvýznamnější užitkové rostliny – obiloviny –
v Evropě byly nejdříve pěstovány ty, které pocházely z Přední
Asie: ječmen setý (*Hordeum vulgare*),

žito seté (*Secale cereale*),

pšenice obecná
(*Triticum
aestivum*),

COPYRIGHT J.B. MANHART

oves setý (*Avena sativa*);

Foto: Anna-Lena Anderberg

Foto: Arne Anderberg

z jv. Asie pochází rýže (*Oryza sativa*)

a proso seté (*Panicum miliaceum*);

z Afriky pochází čirok sudánský
(*Sorghum sudanense*),

z Ameriky pak
kukuřice setá (*Zea
mays*).

Potravinářsky významným druhem je také cukrová třtina (*Saccharum officinarum*) původem z Indie, dnes pěstovaná v subtropech celého světa.

Také bambus (*Bambusa arundinacea*) patří ve své domovině – jv. Asii mezi významné užitkové druhy.

Častými dominantami lučních porostů jsou ovsík vyvýšený (*Arrhenatherum elatius*),

lipnice luční (*Poa pratensis*),

trojštět žlutavý (*Trisetum flavescens*),

kostřava luční (*Festuca pratensis*),

University of Jyväskylä
Jyväskylä University 2010

Foto: Arne Anderberg

srha říznačka (*Dactylis glomerata*),

Foto: Anna-Lena Anderberg

Foto: Arne Anderberg

tomka vonná (*Anthoxanthum odoratum*),

psárka luční (*Alopecurus pratensis*),

bojínek luční (*Phleum pratense*),

třeslice prostřední (*Briza media*);

Briza media L.
©Thomas Schoepke
www.plant-pictures.com

Foto: Anna-Lena Anderberg

na sešlapávaných místech je častý jílek vytrvalý (*Lolium perenne*)

a lipnice roční
(*Poa annua*);

Poa annua L.

©2002 Herbari Vinnai, Universitat Illes Balears

Foto: Börje Wemmersson

na pastvinách dominuje často smilka tuhá (*Nardus stricta*),

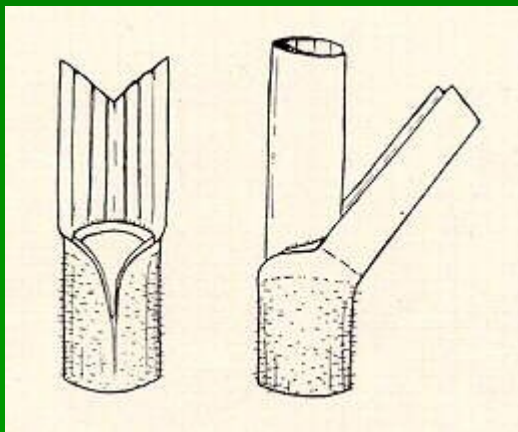

Foto: Arne Anderberg

nebo kostřava červená (*Festuca rubra*)

nebo kostřava ovčí (*Festuca ovina*);

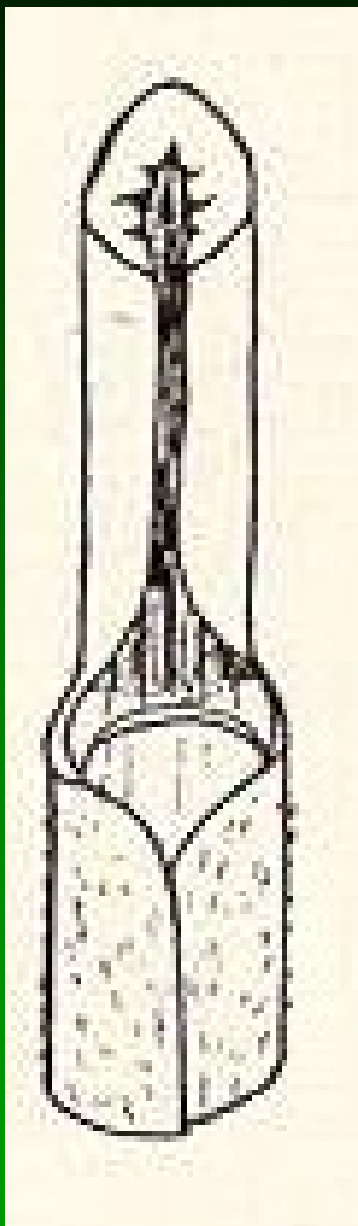

Foto: Anna-Lena Anderberg

na vlhčích místech je častá metlice trsnatá (*Deschampsia cespitosa*);

na ruderálních místech jsou v teplejších oblastech hojně
sveřep střešní (*Bromus tectorum*),

rod *Bromus*
má srostlé
pochvy

a také sveřep jalový (*Bromus sterilis*);

v listnatých lesích je běžná lipnice hajní (*Poa nemoralis*);

Foto: Anna-Lena Anderberg

Foto: Anna-Lena Anderberg

v jehličnatých lesích pak vytváří jemné koberce metlička
křivolaká (*Avenella flexuosa*),

na pasekách roste hojně třtina křovištní (*Calamagrostis arundinacea*);

Foto: Börje Wernersson

Foto: Anna-Lena Anderberg

na březích vod nalezneme často mohutné porosty chrastice rákosovité (*Phalaris arundinacea*);

Foto: NRM

Foto: Arne Anderberg

rozsáhlé až 3 m vysoké rákosiny vytváří na vlhkých místech rákos obecný (*Phragmites australis*).

Foto: Lars Hedenäs

Foto: Anna-Lena Anderberg

Typhaceae – orobincovité

Bahenní rostliny s oddenky, z něhož dvouřadě vyrůstají listy a bezlistý stonek.

Listy

čárkovité,

zpravidla velmi dlouhé,

monofaciální = z obou
stran stejné

Květy

nahloučené v jednopohlavné husté, válcovité palici

nahoře samčí,

dole samičí

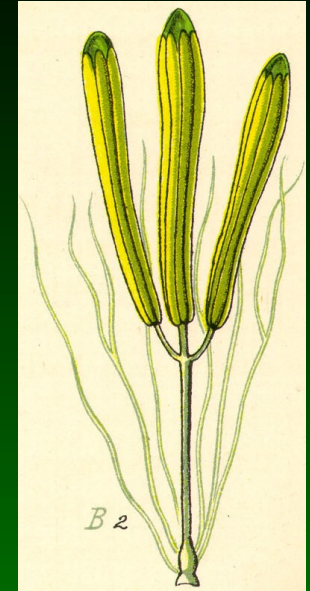
Samčí květy

drobné,

se štětinkatým
okvětím

Tyčinky 3

nitkami zčásti srostlé
v synandrium

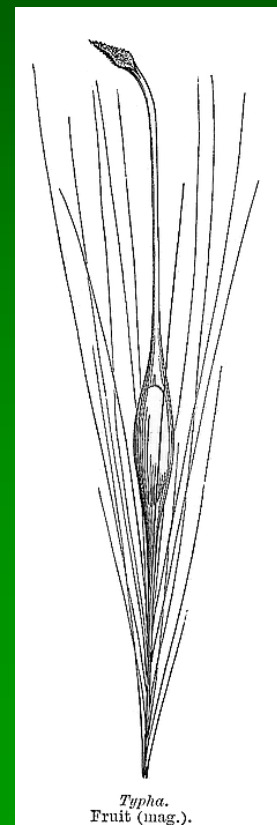

Samičí květy
nepatrné,
se štětinkatým
okvětím

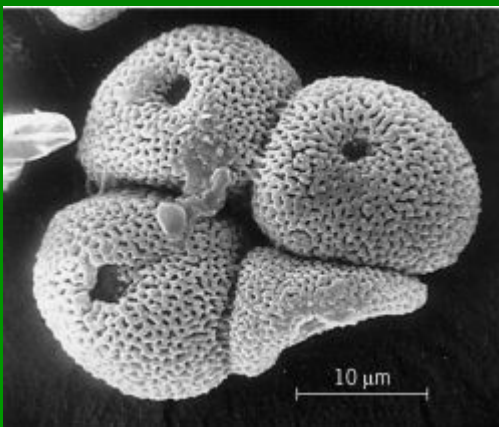

Gyneceum
monomerní

Plody nažky.

Pyl v tetrádách –
produkován ve velkém
množství – sbírán také
včelami

*Typha
latifolia*

Oddenek orobinců a jeho bohatý pyl byly v dobách hladomorů přidávány do mouky.

Jediný kosmopolitně rozšířený rod s 15 druhy, u nás snad 4 druhy domácí.

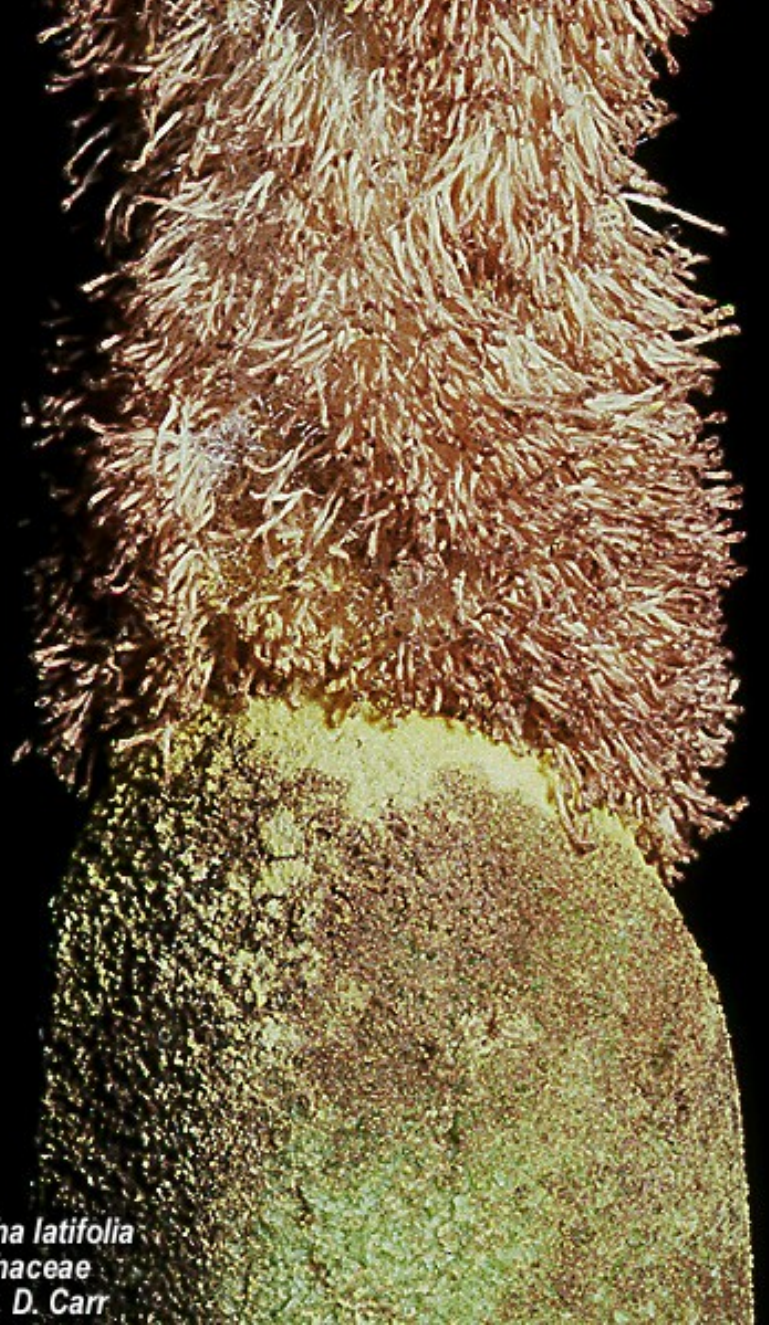
Typha latifolia
Typhaceae
Gerald D. Carr

Typha latifolia
female
Typhaceae
Gerald D. Carr

Typha latifolia
Typhaceae
© G. D. Carr

Nažky opatřené chmýrem
jsou rozšiřovány
anemochorně.

